

С.В. Повна, канд. екон. наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

НАПРЯМИ СПРИЯННЯ ДЕРЖАВИ ЩОДО РОЗВИТКУ КЛАСТЕРНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

С.В. Повная, канд. экон. наук, доцент.

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

НАПРАВЛЕНИЯ СОДЕЙСТВИЯ ГОСУДАРСТВА РАЗВИТИЮ КЛАСТЕРНО-ИННОВАЦИОННОЙ ФОРМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Svetlana Povna, PhD, Associate Professor

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

STATE SUPPORT DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT OF CLUSTER-INNOVATIVE ENTERPRISES ORGANIZATION FORM

В статті досліджено показники, за допомогою яких Європейський союз та міжнародні організації визначають рівень розвитку кластерних форм організації підприємств. Визначені програми, що передбачають фінансове сприяння розвитку кластерів в Європейському Союзі. При вивченні нормативних документів щодо розвитку кластерів в Україні було з'ясовано, що серед мотиваційних механізмів фінансові заходи не передбачені. Увага законодавства до розвитку кластерів може сприяти лише наданню адміністративної підтримки за ініціативи місцевої влади. Проаналізована динаміка кількості об'єднань підприємств в Україні та визначено, що протягом 2012-2018 років частка об'єднань у кількості юридичних осіб знижується, що свідчить про недостатній розвиток кластерного напрямку. Проаналізовано необхідний склад кластерів, серед елементів якого мають бути фірми, університети чи дослідницькі організації, державні установи та каталітичні організації. Порівняно відповідний склад деяких кластерів на прикладі Румунії та України та визначено, що в Україні не вистачає учасників за складом, особливо державних установ, що свідчить про їх індивідуальність до розвитку кластерно-інноваційних форм організації підприємств. Таким чином, необхідно приділити більше уваги щодо сприяння розвитку кластерів в Україні, використовуючи такі напрями сприяння, як фінансовий та адміністративний механізми, з контролюванням звітності щодо наявності та розвитку кластерів в регіоні.

Ключові слова: кластер, показники розвитку кластеру, учасники кластеру, сприяння держави розвитку кластерів, програми фінансування кластерів

Табл.: 4. Бібл.: 21.

В статье исследованы показатели, с помощью которых Европейский союз и международные организации определяют уровень развития кластерных форм организации предприятий. Определены программы, предусматривающие финансовое содействие развитию кластеров в Европейском Союзе. При изучении нормативных документов по развитию кластеров в Украине было определено, что среди мотивационных механизмов финансовые меры не предусмотрены. Внимание законодательства к развитию кластеров может способствовать лишь предоставлению административной поддержки по инициативе местных властей. Проанализирована динамика количества объединений предприятий в Украине и определено, что в течение 2012-2018 годов доля объединений в количестве юридических лиц снижается, что свидетельствует о недостаточном развитии кластерного направления. Проанализированы необходимый состав кластеров, среди элементов которого должны быть фирмы, университеты или исследовательские организации, государственные учреждения и каталитические организации. Проведено сравнение соответствующего состава некоторых кластеров на примере Румынии и Украины и определено, что в Украине не хватает участников по составу, особенно государственных учреждений, что свидетельствует об их индифферентности к развитию кластерно-инновационных форм организации предприятий. Таким образом, необходимо уделить больше внимания по содействию развитию кластеров в Украине, используя такие направления содействия, как финансовый и административный механизмы, с контролируванием отчетности о наличии и развитии кластеров в регионе.

Ключевые слова: кластер, показатели развития кластера, участники кластера, содействие государства развитию кластеров, программы финансирования кластеров

Табл.: 4. Библ.: 21.

The article examines the indicators with the help of which the European Union and international organizations determine the level of cluster forms development of enterprises organization. Programs have been identified that provide financial assistance for the development of clusters in the European Union. When studying regulatory documents on the development of clusters in Ukraine, it was determined that among the motivational mechanisms financial measures are not provided. The attention of legislation to the development of clusters can only contribute to the provision of administrative support at the initiative of local authorities. Analyzed the dynamics of the number of associations of enterprises in Ukraine and determined that during 2012-2018 the share of associations

in the number of legal entities is reduced, which indicates a lack of development of the cluster direction. Analyzed the necessary composition of clusters, among the elements of which should be firms, universities or research organizations, government agencies and catalytic organizations. A comparison was made of the corresponding composition of some clusters on the example of Romania and Ukraine, and it was determined that Ukraine lacks participants in composition, especially public institutions, which indicates their indifference to the development of cluster-innovative forms of enterprise organization. Thus, it is necessary to pay more attention to promoting the development of clusters in Ukraine, using such areas of assistance as financial and administrative mechanisms, with monitoring reporting on the availability and development of clusters in the region.

Key words: cluster, cluster development indicators, cluster participants, state assistance to cluster development, cluster financing programs

Tabl.: 4. Bibl.: 21.

JEL Classification: H 540, O 100

Постановка проблеми. Сьогодні розвиток кластерних форм організації підприємств вважається таким, що підтримує високий рівень конкурентоспроможності та інноваційного розвитку таких підприємств. Через цей факт розвитку кластерів приділяють увагу як міжнародні організації, так і уряди багатьох країн. Оцінка рівня розвитку кластерів аналізується при розрахунку індексу конкурентоспроможності та глобального індексу інновацій.

Позитивний розвиток кластерів не в останню чергу пов'язаний з увагою до них державної влади через сприяння на фінансовому та адміністративному напрямках. Важливість державної складової в розвитку кластерів проявляється в тому, що державні установи визначені одним з обов'язкових елементів складу кластерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам кластерно-інноваційних форм організації підприємств присвячені публікації закордонних та вітчизняних вчених, серед яких можна виокремити таких авторів: К.С. Баделе, О.Б. Ватченко, М. Гус, М. Дельгадо, Д. Косніта, О.О. Куншенко, М. Портер, М.П. Тюхтій, В.О. Чевганова, С. Штерн, Д.Д. Фунденіа та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що кластерні форми організації підприємств сприяють значному підвищенню рівня їх конкурентоспроможності та інноваційності. Враховуючи досвід Європейського Союзу з врегулювання мотиваційних механізмів кластерного розвитку підприємств, є можливим вироблення рекомендацій щодо участі державних установ в розвитку кластерних форм організації національних підприємств.

Мета статті. Мета статті полягає в дослідженні шляхів сприяння публічного управління розвитку кластерних форм об'єднань підприємств, враховуючи їх позитивний вплив на рівень конкурентоспроможності та інноваційності підприємств.

Виклад основного матеріалу. Кластери - це групи незалежних компаній, що діють в певній галузі, щоб стимулювати інноваційну діяльність шляхом заохочення інтенсивних взаємодій, використання загальних послуг, обміну досвідом і знаннями та стимулювання передачі технологій, створення мереж та поширення інформації серед підприємств кластера. Інноваційні кластери, швидше за все, забезпечать новий тип економіки, що базується на інноваціях, за допомогою створення щільних потоків знань для зміцнення підприємництва, стимулюючи формування нових підприємств, тим самим впливаючи на регіональні економічні показники. З точки зору економіки, заснованої на знаннях, для будь-якої успішної стратегії інновацій продукту вона повинна забезпечувати участь компаній в альянсах, які дозволяють здійснювати недорогу передачу технологій [1].

Особливістю кластерів, за визначенням М.Портера, є географічна концентрація організацій визначеної галузі, що об'єднуються навколо великої організації. Це збільшує конкуренцію між ними та відповідно, конкурентоспроможність [2]. Основною характеристикою кластерів є те, що вони забезпечують інноваційність. Так, завдяки широкому спектру учасників, наявності розвинутої інфраструктури, інтенсивності і

високому рівню інформаційних потоків, комунікації, доступу до особливих або лімітованих чинників виробництва, концентрації висококваліфікованих кадрів, більш гнучким і ефективним виробничим діям, наявності конкуренції між учасниками створюється база не тільки для впровадження, але і створення інновацій [3].

Першу спробу оцінки субнаціональних інноваційних кластерів при розрахунку Глобального індексу інновацій (ГІІ) зроблено в 2017 р., оскільки вважається, що інноваційні кластери потрібні задля досягнення національних інноваційних успіхів. Найбільші кластери в ГІІ вимірюються патентуванням за Договорами про патетну кооперацію, спираючись на передові методи картографування та дані патентування ВОІВ. Разом з тим, така оцінка досить складна та не завжди доступні дані [4]. Україна за цим показником у 2018 р. поліпшила своє становище на 18 місць і зайняла 98 місце серед 127 країн [5].

Через важливість кластерів в ЄС існують програми фінансування їх розвитку. На європейському рівні існують такі ресурси кластерного фінансування: EEA Financial Mechanism, для фундаментальних та прикладних досліджень; EUREKA – програма фінансування кластерів в таких областях: ІКТ, енергія, розробка технологій; FP7 framework program, фінансування кластерів також доступне через Програми IDEAS, COOPERATION для розвитку дослідницьких проєктів; INTERREG IVC Regions of knowledge, з метою підвищення ефективності політики регіонального розвитку щодо інновацій, економіки знань, оточення, запобігання ризику. Політика ЄС підтримує створення, розвиток і фінансування кластерів, вимагаючи від держав-членів просувати кластерну політику в національних програмах, щоб стимулювати бізнес. Після створення Європейської кластерної обсерваторії, було визначено близько 2000 кластерів (як регіональні агломерації, в тому числі 38% робочої сили). Для аналізу розвитку кластерів на регіональному та місцевому рівнях були виділені макроекономічні показники, а саме: кількість співробітників, темпи зростання співробітників, темпи зростання підприємств, відносини між працівниками і підприємствами, заробітна плата на одного працівника, розмір агломерації, класифікація експертів, спеціалізація і концентрація в певній галузі [1]. Відзначимо, що вони істотно відрізняються від показника, який визначений в якості основного при визначенні кластерів в Глобальному індексі інновацій.

Дельгадо, Портер і Штерн вивчали роль регіональних кластерів як груп тісно пов'язаних і взаємодоповнюючих підприємств галузі, що діють в регіоні, на регіональні економічні показники. Компанії-члени сильного кластера отримують вигоду від розширення підрозділів, зайнятих осіб, збільшення заробітної плати і більшої кількості патентів [1; 6].

В Україні немає законодавчої бази щодо мотиваційного механізму створення та розвитку кластерів. В законодавстві України присутня увага до створення кластерів [7-14], насамперед інноваційно-орієнтованих з віднесенням їх до інноваційної інфраструктури, але законодавчо визначених пільг для їх розвитку не спостерігається. Отже, планується адміністративна підтримка, яка залежить від активності місцевої влади в контексті мотивації створення кластерів. Так, наприклад, місцева влада в Чернівцях надала ІТ-кластеру Cluster bit безкоштовні приміщення у користування [15].

Однак щодо інноваційних кластерів, якими можуть бути технопарки, інша ситуація. В Україні існують наступні пільги для наявних технопарків (яких зареєстровано 16): для реалізації проєктів технологічних парків щорічно в Державному бюджеті України за бюджетною програмою підтримки діяльності технологічних парків визначаються кошти, що спрямовуються на: (1) повне або часткове (до 50 %) безвідсоткове кредитування (на умовах інфляційної індексації) проєктів технологічних парків; (2) повну або часткову компенсацію відсотків, сплачуваних виконавцями проєктів технологічних парків комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування проєктів технологічних парків. Для

реалізації проектів технологічним паркам, їх учасникам та спільним підприємствам, що виконують ці проекти, державою надаються цільові субсидії у вигляді: сум ввізного мита при ввезенні в Україну для реалізації проектів технологічних парків нових устаткування, обладнання та комплектуючих, а також матеріалів, які не виробляються в Україні [16].

Таблиця 1

Рекомендації щодо створення кластерів в українському законодавстві

Законодавчий документ	Сутність документа стосовно кластерів
Стратегія секторної конкурентоспроможності для України, що розроблена ОЕСР [7]	Створення кластерів є найважливішим заходом поряд з доступом до фінансування, інвестиційною політикою та підвищенням професійності
Рекомендації парламентських слухань про транскордонне співробітництво [8]	Кластери є ефективною формою забезпечення транскордонного співробітництва з метою посилення євроінтеграційних процесів
Концепція загальнодержавної цільової економічної програми розвитку до 2020 р. [9]	Необхідно забезпечити ефективний інноваційний розвиток шляхом створення науково-інноваційно-виробничих кластерів, що складаються з галузевих наукових інститутів та державних підприємств з незадіяними виробничими потужностями
Експортна стратегія України [10]	Перспективні для розвитку напрями та відповідні кластери: (1) розвиток інновацій через аерокосмічний сектор та пов'язані сектори, такі як розробка програмного забезпечення та інформаційних і комунікаційних технологій, виробництво запчастин для авіаційної промисловості, послуги з технічного обслуговування для авіаційної промисловості, машинобудування; (2) поліпшення іміджу України через туризм та креативні індустрії; (3) глибша переробка аграрної сировини через розвиток харчової промисловості.
Концепція розвитку цифровізації економіки [11]	Пропонується використовувати інжинірингові кластери, які спрямовані на пошук та розроблення нових промислових продуктів, генерацію ідей, промисловий дизайн, створення прототипів
Стратегія розвитку аграрного сектору економіки [12]	В аграрному секторі пропонується підтримувати кооперацію із застосуванням кластерної моделі.
Стратегія розвитку туризму [13]	Кластерна модель поряд з державно-приватним партнерством та соціальним замовленням є ефективною формою вдосконалення матеріально-технічної бази.
Рекомендації парламентських слухань про розвиток індустрії програмного забезпечення [14]	Посилити розвиток програмної індустрії пропонується за допомогою створення спеціальних організаційних форм: інноваційних кластерів, технопарків, наукових парків, куди можуть входити, крім розробників програмного забезпечення, ще й науково-дослідні організації, маркетингові та юридичні компанії, видавничі та виставкові компанії

На нашу думку [17], очікувати ефективний розвиток інноваційних кластерів в Україні можливо лише при включенні визначених пільг у законодавство та чіткий опис вимог до інноваційних кластерів (як, наприклад, до технопарків). Але мотивацією визначення пільг для держави має бути можливість проводити через кластери політику економічного розвитку

у заданому напрямку (наприклад, розвиток малих підприємств, інноваційної діяльності тощо). Отже, з одного боку, систематичне згадування кластерів у нормативних актах з економічного розвитку вводить їх у сферу уваги владних органів, з іншого боку, широке та нечітке формулювання поняття кластеру робить недоцільним впровадження відповідних законодавчих пільг і залишає це у сфері впливу місцевої влади.

В Україні кластери статистикою не відслідковуються. Найближчі до них форми організації – це асоціація, консорціум та інші об'єднання юридичних осіб (табл. 3).

Таблиця 2

Кількість об'єднань підприємств в Україні (на початок року)

<i>Назви об'єднань</i>	<i>2012</i>	<i>2018</i>	<i>Темпи приросту, %, 2018/2012</i>
Асоціація	2216	2376	+7,2
Консорціум	64	74	+15,6
Інші об'єднання юридичних осіб	950	753	-20,7
Разом об'єднань	3230	3203	-0,84
Усього юридичних осіб	1043595	1235024	+18,3
Частка об'єднань у кількості юридичних осіб, %	0,31	0,26	-0,05

Розраховано автором на основі [18]

Можна побачити, що істотних змін у кількості об'єднань підприємств не спостерігається. При аналізі частки об'єднань у загальній кількості юридичних осіб з'ясовано, що їх питома вага незначно, але стабільно зменшується. Тому потенціал кластеризації економіки, як одного із засобів забезпечення інноваційної діяльності, в Україні поки що не реалізовано.

Стосовно необхідного складу кластера М.Портер виділяє «трилисник», в подальших розробках з'являється «чотирилистник», який додатково включає каталітичні організації. У Румунії адаптована модель «Triple Helix» являє собою кластер, організований як «чотирилисник», який включає додатково роль каталізатора в роботі з трьома іншими категоріями установ для їх підтримки. Внесок учасників в моделі «чотирилисника»: (1) Промисловість: створення виробничих потужностей; (2) Університети і науково-дослідні інститути: дослідження, інформація, передача ноу-хау; (3) Державні органи: посередництво, пряма підтримка; (4) Каталізатори (палати промисловості і торгівлі, консалтингові фірми, Агентства регіонального розвитку): координація, консультування (передача ноу-хау) [19].

Участь місцевих і центральних органів влади необхідна, оскільки інвестиційні проекти в бізнесі не можуть бути реалізовані без інвестицій в комунальні послуги та інфраструктуру, які є атрибутами державного управління. Це партнерство призведе до економічного і соціального розвитку району, підвищення привабливості для інвесторів і збільшення інновацій в регіоні. Університети покликані розвивати передачу технологій і розробку дослідницьких проектів для стимулювання інновацій на національному та регіональному рівнях. Приватні компанії-партнери призначені для надання технічної платформи і фахівців в областях дослідницьких програм, які проводяться університетом або науково-дослідними інститутами. Компанії виграють від швидкого доступу до досліджень, при цьому підвищуючи додану вартість в продуктах, отримуючи конкурентні переваги та інтегруючись в ланцюг поставок [1].

Ми порівняли між собою румунські та українські кластери. Перша відміна полягає у фінансуванні: румунські кластери отримують для свого функціонування і розвитку фінансову підтримку за європейськими і національними програмами, а українські кластери створюються на ентузіазмі зацікавлених організацій без відповідної державної підтримки.

У Румунії (регіон Олтенія) існує п'ять інноваційних кластерів в галузі автомобілебудування, туризму, інформаційних і комунікаційних технологій.

Учасники проаналізованих кластерів були розподілені за чотирма категоріями відповідно до моделі «чотирилисник». В Румунії (Олтенії) усі відповідні категорії організацій мали місце: виробничі компанії, науково-дослідні організації та Університет Крайова, органи державної влади (місцеві і окружні ради), а також каталізатори (Агентство регіонального розвитку Південно-Західна Олтенія, Торгово-промислова палата і Промисловість, НВО або консалтингові фірми) [1].

Таблиця 3

Приклади та порівняння складу кластерів в ЄС та Україні

Назва кластеру	Фірми	Університет та дослідницькі організації	Державні установи	Каталітичні організації
Румунія, регіон Олтенія				
TURINN Cluster	7	3	5	2
ICT Oltenia Cluster	14	6	1	2
Automotive South-West Oltenia Pole	21	8	2	3
INOVTRANS Pole	17	4	2	3
Tourism Oltenia Cluster Olt Tur-Olt InTT	26	1	7	3
Україна, Хмельницька область				
Будівельний кластер	25	1	–	4
Україна, Чернігівська область				
ІТ	9	1	–	–

В Україні досить успішний будівельний кластер створений у Хмельницькій області. Двадцять п'ять підприємств, що об'єдналися в цей кластер, створили каталітичні організації для більш зручного власного функціонування: (1) юридично-аудиторську службу, яка забезпечує комплексне юридичне й аудиторське обслуговування підприємств – учасників кластера; (2) маркетингову службу, яка забезпечує маркетинговий супровід діяльності підприємств і розробляє рекламну програму; (3) мережу консультаційних бюро; (4) спільне виробництво сухих сумішей, що використовують всі члени кластера. Об'єднавшись у кластер, підприємства створили не тільки власну матеріальну інфраструктуру, але й спеціальні центри послуг за різними напрямками діяльності, що дає змогу знизити вартість операцій, які здійснюються між партнерами. До того ж учасники кластера одержали шанс більш ефективно відстоювати свої інтереси на рівні місцевих органів влади або місцевого самоврядування, а також брати участь у великих інвестиційних програмах [20; 21].

В Чернігівській області створилися кластери у сфері водного туризму та інформаційних технологій (ІТ), які ще не можна вважати повноцінними, хоча кластер водного туризму існує вже десять років. В обох випадках учасником є Чернігівський національний технологічний університет. На відміну від кластерів ЄС, в Україні помітна відсутність участі державних

установ в організації кластера, що свідчить про їх індивідуальність до розвитку кластерно-інноваційних форм організації підприємств.

На основі розглянутої інформації ми можемо виділити наступні напрями сприяння держави щодо розвитку кластерно-інноваційної форми організації підприємств (табл 4).

Таблиця 4

Напрями сприяння держави щодо розвитку кластерних форм організації підприємств

Напрямок сприяння	Заходи
1. Фінансовий	Розробка програм фінансування: <ul style="list-style-type: none"> • Прямая підтримка (інвестиції в комунальні послуги та інфраструктуру, повне або часткове фінансування наукових досліджень в межах кластера, безкоштовне патентування спільних розробок); • Непряма підтримка (податкові пільги, пільгові кредити комерційних банків)
2.Адміністративний	На рівні центральної влади: <ul style="list-style-type: none"> • Законодавча легалізація національних програм підтримки кластерів; • Контроль показників розвитку кластерів у регіонах На рівні місцевої влади: <ul style="list-style-type: none"> • Посередництво; • Допомога в пошуку приміщень; • Допомога в пошуку інвесторів
3. Ідеологічний	Розповсюдження інформації в засобах масової інформації про користь кластерних форм організації підприємств

На нашу думку, при використанні запропонованих нами заходів, особливо фінансового характеру, кластерні ініціативи могли б набути значних масштабів.

Висновки і пропозиції. Отже, закордонні та вітчизняні теоретичні напрацювання свідчать про те, що створення кластерів є ефективним механізмом інноваційного розвитку території, через що в 2017 р. Глобальний індекс інновацій став включати показник оцінки субнаціональних інноваційних кластерів. Однак в Україні створення кластерів знаходиться на початковому етапі. Державне фінансування за програмами розвитку кластерів відсутнє. В проаналізованих нами українських кластерах явно не вистачає учасників за складом, особливо помітна відсутність участі державних установ в організації кластерів. Таким чином, необхідно приділити більше уваги щодо сприяння розвитку кластерів в Україні, використовуючи такі напрями сприяння, як фінансовий та адміністративний механізми, з контролюванням звітності місцевої публічної влади щодо наявності та розвитку кластерів в регіоні.

Список використаних джерел

1. The impact of regional innovative clusters on competitiveness / Daniela Doina Fundeanua, Cosmin Sandu Badele // Procedia - Social and Behavioral Sciences №124 (2014) PP. 405 – 414.
2. Porter, M. The Competitive Advantage of Nations, New York. – 1990. [Електронний ресурс] - Режим доступу:http://www.economie.ens.fr/IMG/pdf/porter_1990_-_the_competitive_advantage_of_nations.pdf
3. Ватченко О.Б., Куншенко О.О. Обґрунтування характеристик кластера // Проблемы материальной культуры – Экономические науки. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/>

4. The Global Innovation Index 2017. Innovation Feeding the World. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/gii-full-report-2017.pdf>
5. Global Innovation Index 2018. Energizing the World with Innovation. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org/Home>
6. Delgado, M., Porter, M.E. and Stern, S. Clusters, Convergence, and Economic Performance. – 2011. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.isc.hbs.edu/pdf/DPS_Clusters_Performance_2011-0311.pdf
7. Меморандум взаєморозуміння між Урядом України і Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо поглиблення співробітництва [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966_003
8. Постанова Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Транскордонне співробітництво як чинник євроінтеграційних процесів України" (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 43, ст.740) [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1537-19>
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.08.2013 р. № 603-р Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80>
10. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1017-р Про схвалення Експортної стратегії України ("дорожньої карти" стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80/page>
11. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80/page>
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 р. № 806-р Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>
13. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80>
14. Постанова Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Створення в Україні сприятливих умов для розвитку індустрії програмного забезпечення" (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 42, ст.548) [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4538-17>
15. Кластер: формат взаємодії підприємців. У чому переваги неформального об'єднання різних бізнесів. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://msb.aval.ua/news/?id=25974>
16. Закон України від 16.07.1999 р. N 991-XIV «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.
17. Повна С.В. Мотивація створення кластерів як форми забезпечення інноваційної діяльності в регіоні [Електронний ресурс] Збірник матеріалів X міжнародної науково-практичної конференції «Правове та інституціональне забезпечення регіональної кластеризації» (25 квітня 2018 р.). Чернігів: Чернігівський інститут ім.Героїв Крут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2018. – С. 94-99 - Режим доступу: http://maurchern.pp.ua/wp-content/doc/Zbirka_25_april_2018final.pdf
18. Україна у цифрах 2017. Статистичний збірник / за ред. І.Є.Вернера – К.: Державна служба статистики України, 2018. – 241 с.
19. Guth, M., Cosnita, D. Clusters and potential clusters in Romania – A mapping exercise/ –2010. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.minind.ro/presa_2010/iulie/MappingReport_230710.pdf
20. Тяхтій М.П., Бобко Н.А., Шкуренко І.М. Кластери як інноваційна форма організації бізнесу // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – №6-1 (06). – С.72-75

21. Чевганова В.О. Кластери та їх економічне значення / В.О. Чевганова, І.Г. Брижань // Економіка України. – 2002. – № 11. – С. 35–41.

References

1. Daniela Doina Fundeanua, Cosmin Sandu Badele (2014) The impact of regional innovative clusters on competitiveness. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* №124 PP. 405 – 414. (in English)
2. Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nation*. Retrieved from: http://www.economie.ens.fr/IMG/pdf/porter_1990_-_the_competitive_advantage_of_nations.pdf
3. Vatchenko O.B., Kunshenko O.O. Obgruntuvannya xaraktery`sty`k klastera [Justification of cluster characteristics]. *Problemy matery`al`noj kul`tury – Ekonomy`chesky`e nauky`* Retrieved from: <http://www.nbu.gov.ua/>
4. The Global Innovation Index 2017. *Innovation Feeding the World*. Retrieved from: <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/gii-full-report-2017.pdf>
5. Global Innovation Index 2018. *Energizing the World with Innovation*. Retrieved from: <https://www.globalinnovationindex.org/Home>
6. Delgado, M., Porter, M.E. and Stern, S. (2011). *Clusters, Convergence, and Economic Performance*, Retrieved from http://www.isc.hbs.edu/pdf/DPS_Clusters_Performance_2011-0311.pdf
7. Memorandum vzayemorozuminnya mizh Uryadom Ukrayiny` i Organizacijeyu ekonomichnogo spivrobitny`cztva ta rozvy`tku shhodo pogly`blennya spivrobitny`cztva [Memorandum of Understanding between the Government of Ukraine and the Organization for Economic Co-operation and Development to deepen co-operation] - Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966_003
8. Postanova Verxovnoyi Rady` Ukrayiny` (2016). Pro Rekomendaciyi parlaments`ky`x sluxan` na temu: "Transkordonne spivrobitny`cztvo yak chy`nny`k yevrointegracijny`x procesiv Ukrayiny`" [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine on the Recommendations of the Parliamentary Hearings on the topic: "Transborder Cooperation as a Factor in Ukraine's European Integration Processes"] - Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1537-19>
9. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny` (2013). Pro sxvalennya Konceptiyi Zagal`noderzhavnoyi cil`ovoyi ekonomichnoyi programy` rozvy`tku promy`slovosti na period do 2020 roku [On Approval of the Concept of the National Target Economic Program for the Development of Industry for the Period until 2020] - Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80>
10. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny` (2017). Pro sxvalennya Eksportnoyi strategiyi Ukrayiny` ("dorozhn`oyi karty`" strategichnogo rozvy`tku tovgivli) na 2017-2021 roky` [On Approval of the Export Strategy of Ukraine (Roadmap for Strategic Trade Development) for 2017-2021] - Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80/page>
11. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny` (2018). Pro sxvalennya Konceptiyi rozvy`tku cy`frovoi ekonomiky` ta suspil`stva Ukrayiny` na 2018-2020 roky` ta zatverdzhennya planu zahodiv shhodo yiyi realizaciyi [On Approval of the Concept of the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020 and approval of the plan of measures for its implementation]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80/page>
12. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny` (2013). Pro sxvalennya Strategiyi rozvy`tku agrarnogo sektoru ekonomiky` na period do 2020 roku [On Approval of the Strategy for the Development of the Agricultural Sector for the Period until 2020]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>
13. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny` (2017). Pro sxvalennya Strategiyi rozvy`tku tury`zmu ta kurortiv na period do 2026 roku [On approval of the Tourism Development and Resorts Strategy for the period up to 2026]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80>
14. Postanova Verxovnoyi Rady` Ukrayiny` (2012). Pro Rekomendaciyi parlaments`ky`x sluxan` na temu: "Stvorennya v Ukrayini spry`yatly`vy`x umov dlya rozvy`tku industriyi programnogo zabezpechennya" [On the Recommendation of the Parliamentary Hearings on the topic "Creating Favorable Conditions for the Development of the Software Industry in Ukraine"]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4538-17>

15. Klaster: format vzayemodiyi pidpry`yemciv. U chomu perevagy` neformal`nogo ob'yednannya rizny`x biznesiv [Cluster: the format of the interaction of entrepreneurs. What are the benefits of informal association of different businesses]. Retrived from: <https://msb.aval.ua/news/?id=25974>
16. Zakon Ukrayiny` (1999). «Pro special`ny`j rezhy`m innovacijnoyi diyal`nosti texnologichny`x parkiv [About the special regime of innovation activity of technological parks]. Retrived from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.
17. Povna S.V. (2018). Moty`vaciya stvorenniya klasteriv yak formy` zabezpechennya innovacijnoyi diyal`nosti v regioni [Motivation to create clusters as a form of innovation activity in the region]. Retrived from: http://maupchern.pp.ua/wp-content/doc/Zbirka_25_april_2018final.pdf
18. Verner I.Ye. (ed.) (2018) Ukrayina u cy`frax 2017. Staty`sty`chny`j zbirny`k [Ukraine in figures 2017. Statistical collection] Kiiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (in Ukrainian).
19. Guth, M., Cosnita, D. (2010). Clusters and potential clusters in Romania – A mapping exercise, Retrived from: http://www.minind.ro/presa_2010/iulie/MappingReport_230710.pdf
20. Tyuxtij M.P., Bobko N.A., Shkurenko I.M. (2016). Klastery` yak innovacijna forma organizaciyi biznesu [Clusters as an innovative form of business organization]. Ekonomichny`j visny`k Zaporiz`koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi. – no. 6-1 (06), PP.72-75. (in Ukrainian).
21. Chevganova V.O., Bry`zhan` I.G. (2002). Klastery` ta yix ekonomichne znachennya [Clusters and their economic significance]. Ekonomika Ukrayiny`. – no 11. – PP. 35–41.

Повна Світлана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Повная Светлана Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Povna Svitlana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management and Public Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka St., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: SPovna@bigmir.net